

УДК 94(477)(092)

В.С.Степанков, О.Б.Комарницький**Учений, ректор, педагог: портрет особистості
(до 60-річчя з дня народження
Олександра Михайловича Завальнюка)**

У статті йдеться про життя, організаційно-управлінську та наукову працю ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, відомого українського історика, педагога, громадського діяча, краєзнавця, академіка Академії наук вищої освіти України, доктора історичних наук, професора Олександра Михайловича Завальнюка.

Ключові слова: діяльність, вчений, ректор, декан, факультет, університет.

Авторитет і репутація будь-якого вишу формується й утверджується впродовж десятиріч переважно під впливом двох органічно з'єднаних між собою чинників: професійного рівня й морального обличчя науково-педагогічних кадрів та фахових і людських чеснот випускників. І, що прикметно, вони важко здобуваються, але легко втрачаються. А для їхнього розвитку потрібні нелегка щоденна (часто чорнова) праця усіх членів колективу; створення сприятливих умов для розкриття науково-педагогічного потенціалу викладачів; збереження й примноження гарних традицій; панування атмосфери вимогливості до себе, доброзичливості до колег, поваги до Особистості викладача, співробітника, студента тощо. І не є таємницею той факт, що поступ будь-якого вишу у даному напрямі можливий лише за умови мудрого керівництва ним з боку ректора, роль якого в його функціонуванні продовжує незаслужено применшуватися (на фоні надмірного перебільшення ролі колективу) у відповідній науковій літературі й публіцистиці.

Серед ректорів вишів України виділяється постать ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.М.Завальнюка, який посідає вагоме місце серед наукової еліти України та Подільського краю. Він належить до тієї категорії діячів, котрі ініціюють розробку низки програм, навколо яких об'єднуються всі здорові, патріотичні сили, здатні брати на себе відповідальність за малі і великі справи.

Олександр Завальнюк народився 28 листопада 1951 р. у м.Сміла на Черкащині в сім'ї фронтовика-військовослужбовця. Його батько – Михайло Опанасович – окрім виконання військових обов'язків, здобував освіту

у старших класах вечірньої середньої школи. Попри тогочасні життєві складності й труднощі, навчався дуже добре (лише одна четвірка стала на перешкоді отримання золотої медалі). Природжений організатор – він відзначався високою самодисципліною, що межувала із суворістю, вимогливістю, цілеспрямованістю, працелюбністю й нестримною жадобою до збагачення власних знань. У цьому ж місті зустрів своє кохання – чарівну дівчину Ольгу, з якою невдовзі одружився. Вона мала м'який характер, випромінювала доброту й ширість, була життєрадісною, завжди готовою прийти на допомогу, кожному, хто її потребував, гостинною й вмілою господинею. Попри це могла й наполягти на своєму. Як, наприклад, потай охрестила Сашка, котрому було близько 2-х років¹.

Демобілізувавшись у 1954 р. з армії, старшина Михайло Опанасович перебрався зі сім'єю у Подільський край, поближче до рідного села Шустівці. Певний час пропрацював в Орининському військкоматі, але швидко переконався, що це не його призначення. Осівши у с.Підпилип'я, поступив на заочне відділення фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського педінституту. Обравши престижну тоді професію педагога, став трудитися вчителем місцевої середньої школи. У 1957 р. призначається тимчасово виконуючим обов'язки директора школи (цікаво, що з таким формулюванням керував нею до 1985 р.)².

У цей час в Сашка з'являється сестричка Світланка (1956 р. народження). Становлення засад його моральних принципів й світоглядних уявлень проходило під визначальним впливом двох чинників: своєрідного пуританізму (притаманного сільській інтелігенції 50–60-х рр. минулого сторіччя) устоїв життя сім'ї (панував культ чесності, порядності, скромності, вимогливості, працелюбності, самопожертви й потягу до знань) та всепроникаючого духу атмосфери шкільного колективу (через брак власного житла родині доводилося мешкати у шкільному приміщенні). В 1958 р. Сашко став учнем місцевої школи. Навчався блискуче. Ріс емоційним, енергійним, допитливим і товариським. Правда, як “вчительська (директорська) дитина”, мусів в усьому слугувати “зразком”, тому доводилося контролювати свої вчинки, відмовляти собі у типових для того часу пустошах у школі й поза нею. Правда, не завжди виходило так, як це хотілося батькам...

В 1962 р. його спіткало велике горе – померла мати. І біль від цієї трагічної втрати у душі й серці Олександра Михайловича продовжує щеміти і по сьогоднішній день. Згодом батько одружився з Ольгою Пилипівною – вчителькою української мови та літератури, котра мала сина Валерія від

першого шлюбу. На щастя для Сашка, вона виявилася напрочуд чуйною й мудрою жінкою, котра, проживши до цього нелегке життя, дуже тактовно намагалася стати хлопчику і його сестричці справжньою матір'ю. І домоглася успіху. Інтелігентна за духом, добра, дуже працьовита, вольова й водночас поступлива, спромоглася зберегти, а в чомусь й збагатити попередню атмосферу в сім'ї. А її залюбленість українською літературою, мовою й культурою вчинила помітний вплив на формування духовного світу Олександра – підлітка і юнака, розвиток у нього поетично-образного сприймання світу³.

Після закінчення восьмирічної школи, він 1966 р. пішов до 9-го класу Приворотської школи, в якій продовжував навчатися на “відмінно”. Багато читав; легко давалися предмети як природничо-математичного циклу, так й гуманітарного. Все ж переважав потяг до останніх, особливо історії. Окрім природних задатків, у цьому зіграв неабияку роль вплив педагогічного таланту таких прекрасних учителів, як М.С.Березовська, М.П.Слабоус та ін. Тому, закінчивши у 1968 р. із золотою медаллю школу, без особливих вагань подав документи для вступу на історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту. Успішно подолавши екзаменаційні випробування, став студентом 1-го курсу, чим особливо пишався.

Одна з прикметних рис тогочасного студентства полягала у перевазі в його середовищі не випускників шкіл, а стажистів (котрі уже мали за спиною щонайменше 2 роки роботи) і демобілізованих із лав армії вояків. Тим не менш, дякуючи ерудиції, товариськості, доброти й принциповості, Олександр Завальнюк швидко завойовує в однокурсників авторитет й обирається комсоргом академгрупи. І ще, він володів Богом даною харизмою, яка виділяла його з-поміж інших, спонукала ставитися до нього з повагою, трансформувала в яскраву особистість. Як згадував його однокурсник і близький товариш Іван Васильович Рибак (нині професор, завкафедри історії Росії й спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка), уже на першому курсі “кинулося в очі, що наші старші однокурсники, які пройшли армійську службу, якимось по-дружньому, без традиційної зверхності, ставилися до хлопчини, якого вони називали Сашком. У той же час як до нас, вчорашніх десятикласників, ставилися як до “салаг” і полюбили командувати тоном, який не міг викликати будь-яких заперечень”⁴. Потоваришував із Іваном Рибаким, Русланом Постоловським, Геннадієм Бондаренком, Михайлом Михайлюком. Образ юнака буде неповним, якщо не згадати, що захоплювався поезією (писав вірші), володів вишуканим естетичним смаком,

витонченими манерами поведінки. В нього виразно проявлялися риси логіко-сенсорного екстраверту типу людей: володіння швидким, ясним і тверезим розумом, уміння логічно й розумно діяти, естетизм, працелюбність, пунктуальність, добросовісність, відповідальність, комунікабельність, емоційність, високорозвинутий мотив самоактуалізації й самореалізації⁵.

Дякуючи професійній гідності, ліберально-демократичним настроям та високим моральним якостям декана факультету, доцента Анатолія Олексійовича Копилова, завкафедр професора Леоніда Антоновича Коваленка й доцента Іона Ізраїльовича Винокура, викладачів – доцентів Петра Федоровича Щербини, Петра Флоровича Лаптіна й інших, на факультеті утворилася сприятлива духовна атмосфера, що дозволяла проявлятися яскравим особистостям з-поміж студентського загалу, насамперед у сфері наукової творчості. Мабуть це було щасливою посмішкою долі, що, навчаючись на другому курсі, здібний студент записався до гуртка доцента П.Ф.Щербини – улюбленця студентів, надзвичайно обдарованої особистості з оригінальним, в чомусь навіть парадоксальним, мисленням, широкій вдачі й, що особливо важливо, вільнолюбивої й незалежної у судженнях. Він ніколи не нав'язував гуртківцям і дипломникам власних поглядів, давав максимум свободи (можливий у тогочасних реаліях) для наукового пошуку й висловлення власних міркувань, суворо вимагаючи лише одного – відштовхуватися від всестороннього аналізу джерел. Пройшовши гарний фаховий вишкіл (П.Ф.Щербина де-факто стояв не на марксистських, а на позитивістських методологічних засадах пізнання минулого), Олександр Завальнюк спромігся засвоїти основне – повагу й увагу до джерела, до історичного факту. Копітка праця над темою “Колокол” Герцена і буржуазні реформи 60-х рр. у Росії” принесла перші творчі здобутки. Надіслана ним робота на Всесоюзний конкурс студентських наукових праць, одержала диплом першого ступеня. А дипломна робота не лише була оцінена на “відмінно”, а й відзначена ДЕК однією з найкращих⁶.

Помітний вплив на формування його особистості вчинило спілкування з “батьком” історичного факультету, талановитим вченим – учнем видатного історика О.Оглоблина (про що нині стало відомим) – засновником першої наукової школи у тодішньому педінституті, Людиною з великої літери, доктором історичних наук, професором Леонідом Антоновичем Коваленком. За щирю любов до України та повагу до її минулого зазнавав “неприємностей”, а відтак змушений був кілька разів змінювати місце роботи. Саме під час спілкування з ним Олександр Завальнюк вперше отримав правдиві відомості (“дід Леонід”, як люблячи називали його між

собою викладачі й студенти, умів кількома реченнями передати сутність події чи процесу) про діяльність Центральної Ради, насильницьку колективізацію, голод 1932–1933 рр. та 1947 рр., масові репресії тощо. Вони стали тим маленьким чистим джерельцем історичної Правди, яке і в наступні роки, не дозволяло замулитись ідеологією тоталітаризму професійному потягу науковця до з'ясування об'єктивної Істини. Теплим словом вдячності він згадує завжди А.О.Копилова, І.І.Винокура, П.Ф.Лаптіна, М.Ф.Александрю, В.А.Радіоненка й інших викладачів, котрі навчали його, сприяли становленню особистості⁷.

Закінчивши у 1972 р. з відзнакою інститут, за призначенням поїхав працювати вчителем історії до Крилівської середньої школи Корецького району (Рівненщина). В травні наступного року розпочав службу у лавах війська у складі військового контингенту в Німецькій Демократичній Республіці. Демобілізувавшись, спочатку працював вихователем піонерського табору профспілки медпрацівників Хмельницької області (червень-серпень 1974 р.), а пізніше – вчителем історії та географії Орининської середньої школи-інтернату Кам'янець-Подільського району⁸. Вчительська робота подобалась, а відтак швидко опанував таємниці педагогічної професії, здобував заслужені повагу й авторитет серед колег й учнів. І все ж хотілося реалізувати себе у сфері науки, оскільки відчував внутрішній потяг до інтелектуальної творчості. Так зародилась мрія про аспірантуру. Поступити до неї у ті часи вчителю, до того ж непартійному, по суті було неможливо. На щастя для нього це потаємне бажання знайшло підтримку з боку бувшого декана, а тоді уже проректора з наукової роботи, А.О.Копилова, котрий проводив цілеспрямований курс на підготовку власних науково-педагогічних кадрів. За його безпосереднього сприяння, вдалося досягти домовленості з ректором Київського педінституту про виділення місця в аспірантурі, до якої восени 1976 р. він і поступив⁹.

Почалася якісно нова сторінка у біографії Олександра Завальнюка, що започаткувала його становлення як вченого. Науковим керівником було призначено відомого історика, доктора історичних наук, професора М.Д.Березовчука (до речі у 50–60-х рр. працював у Кам'янець-Подільському педінституті), котрий запропонував тему кандидатської дисертації, присвячену вивченню селянського руху у Правобережжі впродовж 1917 р. В остаточній редакції отримала таку назву: “Селянський аграрний рух на Правобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)”. Її сильні сторони полягали в тому, що вона виявилася не особливо (як на ті часи) заполітизованою й заідеологізованою, передбачала опрацювання архівного мате-

ріалу й відкривала доступ до вивчення (прямого чи опосередкованого) сутності національно-визвольних змагань українців не за роботами радянської історіографії, що цинічно спотворювала її зміст, а на основі численних тогочасних джерел.

Слід віддати належне аспіранту, він сповна скористався наданим долею шансом. Впродовж кількох років не вилазив з архівів й наукових бібліотек, наполегливо досліджуючи складну наукову проблему. Було зібрано й систематизовано (за хронологічним й адміністративно-територіальним принципами) багатющий фактичний матеріал, що дозволяв відтворити панораму потужного селянського руху. Його осмислення знайшло відображення у публікаціях, що побачили світ у 1979 р. Прикметно: перша з них з'явилася у найпрестижнішому науковому періодичному виданні істориків – “Українському історичному журналі” (№7), що безперечно засвідчувало високий фаховий рівень дослідження. В цьому ж році одна брошура (1,4 др. арк.) вийшла з друку, а друга (2 др. арк.) була депонована в ІНІСН АН СРСР (м.Москва). На час завершення навчання в аспірантурі текст дисертації подається на обговорення кафедри історії СРСР та УРСР. Після виправлення висловлених зауважень вона успішно захищається у жовтні 1980 р.¹⁰. Зрозуміло, з позицій сьогодення можна (і не без підстав) і роботам, і дисертації закинути наявність заідеологізованості, перебільшення ролі більшовицької партії, односторонності у зображенні політичних симпатій селянства, ідеалізації класової боротьби, негативної оцінки діяльності Центральної Ради й українського уряду та ін. (вони зумовлювалися жорсткими межами існуючої концепції перемоги соціалістичної революції в Україні), але не ці недоліки визначили їхній зміст. Вперше в історіографії було доведено масовий характер селянського руху, зроблено успішну спробу виявити зміст соціальних настроїв найчисельнішого прошарку населення Правобережжя, а відтак для неупередженого читача ставали зрозумілими причини політичної кволості місцевих органів влади Центральної Ради, що в кінцевому рахунку зумовили її поразку.

Роки навчання в аспірантурі були не тільки часом формування засад фаху науковця, але й часом розвитку й змужніння людських якостей, серед яких друзі й колеги виділяють, насамперед, доброту й щирість. Як згадував у 2006 р. його друг В.Г.Кузь (ректор Уманського державного педагогічного університету ім. П.Г.Тичини), “Санька, як ми тоді по-дружньому його називали, вистачало на все: заняття в бібліотеці, написання статті, реферату, відвідування театру, допомоги друзям. Не знаю, чи вірив він у Бога (в ті часи таким сокровенним мало хто ділився), однак любов до ближнього у

нього завжди була діяльною, а головне – щирою. Пам’ятаю як Руслан Постолюкський покалічив ногу. Було це наприкінці його перебування в аспірантурі. І Санько тут же запропонував другу свою допомогу, хоча й сам був переобтяжений роботою. Як тепер, перед очима: лежить Руслан з ногою на витяжці, а перед ним біля друкарської машинки Олександр набирає текст дисертації. Кажуть, що вища наука – бути мудрим, а вища мудрість – бути добрим”¹¹.

У жовтні 1979 р. (відразу ж після закінчення аспірантури) тепер уже ректор Кам’янець-Подільського педінституту А.О.Копилов запрошує Олександра Завальнюка на роботу на посаду асистента кафедри історії СРСР й УРСР. Невдовзі після успішного захисту дисертації обирається (у червні 1981 р.) на посаду старшого викладача. Інтенсивно й творчо опановував лекційні курси історії Росії XIX ст. та історії радянського суспільства. Відразу ж активно включився у життя колективу історичного факультету, в якому швидко зарекомендував себе талановитим науковцем й здібним педагогом. Його поважали за принциповість, доброзичливість, щирість, товариськість, готовність прийти на допомогу. Не випадково з серпня 1982 р. призначається заступником декана доцента Лева Васильовича Баженова, у творчій співпраці з яким опановував ази адміністративної роботи¹². Відбуваються істотні зміни в особистому житті: у 1980 р. одружується з коханою дівчиною Ольгою. З часом у щасливій сім’ї народилося дві доньки: Олеся (1981 р.) й Оксана (1984 р.).

У сфері наукових інтересів 80-ті рр. стали часом нелегкого пошуку теми проблеми наукового дослідження, яка б стала віссю майбутнього творчого пошуку. Аналіз опублікованих праць (впродовж 1980–1990 рр. їх вийшло з друку 64) дозволяє виявити наступні тенденції. Це, по-перше, прагнення автора “залишитися” у буремній епосі української історії 1917–1921 рр., а відтак започатковується вивчення різних аспектів проблеми аграрних відносин у Правобережжі у 1918–1921 рр.; по-друге, виразно окреслюється красназнавча спрямованість географічних меж тематики досліджень (терени Поділля). Визнанням наукових здобутків Олександра Завальнюка стало запрошення його Інститутом історії УРСР до підготовки монографічного дослідження “Історіографія Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні”, опублікованого у 1987 р. Разом із співавторами С.К.Гуменюком, І.В.Рибаким та А.Ф.Суровим написав три розділи книги “Нариси історії Поділля. На допомогу вчителю історії” (1990 р.)¹³.

Рубіж 80–90-х рр. XX ст. стає переломним як у розвитку національно-політичної свідомості вченого, так і в методологічних засадах пізнання

ним історичного минулого. Ґрунтовне знання джерельного матеріалу визвольних змагань українців 1917–1921 рр., вивчення опублікованих у другій половині 80-х рр. раніше заборонених праць і мемуарів про їхню сутність, сумління науковця дозволили Олександру Завальнюку порівняно швидко (хоча й не безболісно) переосмислити зміст головніших подій новітньої історії України й відмовитися від панівної у радянській історіографії концепції їхнього тлумачення. Певними віхами цього процесу слугують праці “Винним себе визнав ...” (у співавторстві з М.Б.Петровим) про життя і діяльність відомого репресованого краєзнавця В.О.Гериновича, “Іван Огієнко – міністр народної освіти УНР” (у співавторстві з С.М.Дмитрієвим), “І.Огієнко й українізація освітнього та духовного життя в 1918–1920 рр.”, “Вінницьке селянство й українська держава в другій половині 1919 р. (До історії селянських з’їздів на Україні)”, “Українізація культурного життя подільських міст у 1917–1920 рр.”, “Хлібозаготівлі і голод 1932–1933 років на Хмельниччині: Матеріали на допомогу вчителю історії” та ін. А в 1993 р. з’явилися перші роботи, присвячені висвітленню проблеми становлення вищої освіти в Українській державі 1918–1921 рр.: “Кам’янець-Подільський державний український університет: становлення і діяльність (1918–1921)” та “Кам’янець-Подільський університет і українська державність (листопад 1919 – липень 1920 рр.”. Так визначалися контури нової проблеми, що стала провідною в науковій творчості майбутніх десятиліть.

Завершується становлення молодого вченого як і високопрофесійного викладача вузу. Восени 1986 р. йому присвоюється ухвалою ВАК при Раді Міністрів СРСР вчене звання доцента. Ініціативність, генерування нових ідей щодо поліпшення роботи історичного факультету, працелюбність, самовідданість при виконанні посадових обов’язків й доручень, щирість у стосунках з викладачами, співробітниками й студентами стали підвалиною неухильного зростання його авторитету у колективі. З ініціативи значної частини колег у 1988 р. вперше балотувався на посаду декана факультету й для перемоги не вистачило лише одного голосу. Вона прийшла у квітні 1993 р., коли рада факультету одногосно (таємним голосуванням) висловилася у підтримку його кандидатури¹⁴. Відкрилася нова сторінка біографії. Звалена на плечі ноша виявилася надзвичайно важкою. Адже скрутні часи становлення молоді держави не могли не позначитися негативно на становищі вузу, а відтак і факультету. По суті припинилося їх фінансування, інфляція “з’їдала” незначні кошти, що виділялися на ремонт корпусів і гуртожитків, реальна заробітня платня викладачів ката-

строфічно зменшувалася, а невдовзі почалися затримки по 4–5 місяців із її виплатою тощо. Було від чого опустити руки й “попливти за течією”: мовляв я тут ні при чому; Ви ж самі бачите, що змінити ситуацію на краще не в моїх силах. На щастя для колективу факультету цього не трапилося. Олександр Михайлович не став у позу стороннього спостерігача, а відразу ж, опираючись на підтримку колег й ректорату, розгорнув надзвичайно енергійну діяльність, спрямовану не тільки на уникнення занепаду, а й на реалізацію перспектив його подальшого розвитку. Й вона принесла блискучі результати: на кінець 90-х рр. факультет став одним із кращих історичних факультетів України. Постає запитання: які дії, кроки, заходи керівника підрозділу забезпечили цей успіх? Торкнемося найголовнішого:

- це його особисті: самовідданість справі, адже він “днював і ночував” на факультеті; організаторські здібності; доброзичливість; постійна готовність надати допомогу кожному, хто її потребує (від студента до професора), поступитися власним, особистим в ім’я загальних інтересів; хист господарника. Як згадувала завідувачка навчальним відділом О.Мітіна, “на історичний факультет приємно було приходити з робочими питаннями. Завжди можна було одержати влучну пораду. Перевіряючи виконання певних розпоряджень, була впевнена, що вони виконуються. Творча атмосфера на факультеті надихала і мене. Я ділилася враженнями з іншими деканами, що у свою чергу, спонукало до змагання між факультетами”¹⁵;

- вірно обраний стратегічний курс, спрямований на примноження кращих традицій колективу, формування у ньому атмосфери добропорядності, взаємодопомоги, вимогливості до самого себе; розвиток почуття гордості колективом, повноправним членом якого себе відчуваєш. Зокрема, створюється меморіальна аудиторія, в якій увічнювалася пам’ять про покійних викладачів, започатковується добра традиція відзначення днів народження науково-педагогічних працівників та співробітників, а також друкування збірників наукових праць на пошану докторів наук, котрим виповнюється 60 років. Організовується постійно діюча виставка наукових праць викладачів кафедр факультету, виготовляються стенди із щорічними списками (по роках) випускників факультету стаціонарної і заочної форм навчання, із переліком випускників, котрі захистили кандидатські і докторські дисертації, а також тих, які досягли помітних успіхів на ниві педагогічної праці та в інших сферах діяльності. Один з них було присвячено показу особового складу кафедр – розміщено фотографії викладачів й співробітників із стислими біографічними даними про їх життя й діяльність. Поряд – Дошка пошани студентів – відмінників навчання. Щодо останніх, то

започатковується традиція, за якою кожного семестру (після проведення екзаменаційної сесії) викладачі визначають десять кращих студентів курсу, котрі отримували символічні відзнаки-нагороди від деканату. Про їхні успіхи сповіщалися також батьки. Не можна не погодитися з думкою О. Мітіної, що “все – оформлення корпусу, починаючи зі слів, викарбуваних золотими літерами, “Вас вітає один з найдавніших історичних факультетів”, виставки літератури, картини, стенди, календарі, вислови відомих людей – створювало почуття, що ти потрапив у царство історії, науки, краси, доброзичливості”¹⁶;

- постійно приділялася велика увага вдосконаленню навчального процесу, створенню сприятливих умов для наукової роботи. До початку ХХІ ст. трічі вносилися істотні зміни до навчальних планів. З ініціативи декана кілька разів викладачі, співробітники, випускники факультету й студенти робили пожертвування наукової і навчально-методичної літератури на користь бібліотеки (всього було передано бл. 2 тис. примірників). За допомогою спонсорів започатковується комп’ютеризація навчального процесу. Разом із ректоратом було відкрито аспірантуру й магістратуру; надавалася всебічна допомога становленню й функціонуванню Центру дослідження історії Поділля утвореного від Інституту історії України НАН України. Заслугою Олександра Михайловича стало поновлення випусків “Наукових праць історичного факультету”, а також видання збірників наукових праць (на 2001 р. вийшло з друку 13 книг). І, що прикметно, всі вони проходили через його руки, як редактора й коректора. Водночас приділяв велику увагу організації проведення на базі факультету всеукраїнських і регіональних конференцій, круглих столів, історичних читань;

- впродовж усіх років деканства (до листопада 2001 р.) настирливо працював над зміцненням матеріально-технічної бази факультету, покращенням естетичного вигляду інтер’єру навчального корпусу, одночасно виступаючи у ролях коменданта, завгоспа, дизайнера, художника-оформлювача та ін. Дякуючи його кипучій енергії й таланту господарника, всупереч загальній тенденції погіршення ситуації, на факультеті відбувалися якісні зрушення у кращу сторону. Зокрема, було перепрофільовано приміщення колишнього спортзалу під конференційний зал на 200 місць, навчальний корпус під’єднано до міської тепломережі (а відтак розв’язалася проблема “промерзання” викладачів, співробітників й студентів у зимовий період навчання), відремонтовано його фасад, упорядковано прилеглу територію. Було проведено ремонти у приміщеннях бібліотеки, деканату, лекторської, кафедр, навчальних кабінетів, створено кімнату відпочинку

викладачів. До виконання багатьох робіт залучалися й студенти. Так, стало доброю традицією випускниками стаціонарної і заочної форм навчання на добру згадку про себе залишати належним чином оформлені аудиторії. Не можна не сказати про разючі зміни, що сталися в інтер'єрі корпусу, перетвореного в храм історичної науки, формування національної свідомості, любові до рідного краю, естетичних смаків тощо. Звертають увагу на себе виготовлені стенди “Конституція України”, “Відродження України”, “Вони жили і працювали у Кам’янці-Подільському”, “Люби і знай свій рідний край”, фотомонтаж “Мій незабутній Кам’янець”, фотолітописи життя факультету впродовж останніх 35 років, невеличка картинна галерея та ін.

Попри зайнятість у деканаті, Олександр Михайлович продовжував активно працювати у сфері науки. У 1993–2001 р. світ побачило понад 100 праць. В центрі творчого пошуку – проблема становлення української вищої освіти в добу визвольних змагань 1917–1921 рр. Вона ж стає темою докторської дисертації. Її розробка у значній мірі стосувалася вивчення функціонування у цей час першого в Україні українського вузу – Кам’янець-Подільського державного українського університету. А відтак у публікаціях вченого воно посідає вагоме місце. З-поміж них доцільно назвати такі як “І.І.Огієнко і Кам’янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.)” (1995 р.), “І.Огієнко і українське студентство” (1998 р.), “Радянська влада і Кам’янець-Подільський державний український університет” (1998 р.), “Кам’янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до ліквідації” (1999 р.) (співавтор А.О.Копилов), “Українська влада і Кам’янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.)” (1999 р.), “Слов’янознавство в Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920 рр.)” (2000 р.), “С.В.Петлюра і національне університетське будівництво в Україні у 1917–1920 рр.” (2001 р.). У співавторстві з Ю.В.Телячим було опубліковано монографію “Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920)” (2001 р.)¹⁷.

Дотично досліджувалися й інші (переважно краєзнавчого характеру) питання тогочасної української історії. Серед них назвемо функціонування профспілкових організацій Вінниці, збройну боротьбу за Проскурів, Шепетівку й Полонне, діяльність “Просвіти” у Кам’янці-Подільському й Терехівлянщині, становище Проскурова в часи Директорії, незнані сторінки історії Дунаєвеччини у 1917–1920 рр., роль УГА у визвольних змаганнях на Поділлі, взаємини селян Кам’яниччини й української влади, союзницькі

дії польсько-українських військ на Поділлі у 1920 р. тощо. Одним із перших в історіографії зробив спробу об'єктивно проаналізувати далеко не прості взаємовідносини українців та євреїв (“Українська влада і єврейське питання на Поділлі (1919–1920 рр.)”, “Від політичного авантюризму – до трагедії євреїв (Повстання і єврейський погром 1919 р. у Проскуріві)”, “Єврейська громада і Кам’янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.)”. У 2001 р. побачила світ монографія “Українська Галицька Армія на Поділлі. Липень 1919 – травень 1920 рр.” (співавтор С.В.Олійник)¹⁸.

Чимало зусиль докладав Олександр Михайлович для розробки нового лекційного курсу (з 1992 р. почав читати “Історію України новітнього часу”). З метою поліпшення якості опанування студентами його складних тем взявся за написання методичних порад, рекомендацій та навчальних посібників. Так, було підготовлено для них матеріали з таких тем як “Хлібозаготівлі і голод 1932–1933 рр. на Хмельниччині”, “Україна напередодні і в перші дні війни з гітлерівською Німеччиною”. В 1996 р. побачив світ навчальний посібник “Україна в роки Другої світової війни” (7,7 др. арк.), яким успішно користувалися студенти, магістранти й вчителі. У наступному році у співавторстві з А.Г.Філінюком та Е.М.Мельником виходить з друку методична розробка “Українська національно-демократична революція. Відновлення державності українського народу”. Успішно керував аспірантами. Один з перших з-поміж них – Ю.В.Телячий – захистив у 2000 р. кандидатську дисертацію. Чимало зусиль докладав у роботі з дипломниками й магістрантами¹⁹.

Активно займався й громадською роботою. У 1998–2002 рр. у міській раді очолював постійну депутатську комісію з питань освіти, культури, молоді й спорту.

Самовіддана праця Олександра Михайловича, його високий професіоналізм, щирість, безкорисність, відкритість у спілкуванні, принциповість у відстоюванні інтересів, як окремих осіб, так і факультету в цілому, не могли не сприяти утвердженню авторитету у колективі всього університету. Не випадково січнева 2002 р. конференція трудового колективу, позитивно оцінивши сформульовану ним програму розвитку вузу на прийдешні 5 років, майже одногосно висловилося у підтримку його кандидатури на посаду ректора (з листопада 2001 р. за наказом міністра освіти й науки був призначений в.о. ректора). Дана позиція колективу знайшла розуміння і схвалення у членів конкурсної міністерської комісії. А 24 січня колегія Міністерства освіти й науки України офіційно призначила Олександра Ми-

хайловича Завальнюка ректором Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету.

До його честі, він відразу ж продовжив курс попереднього ректора (свого вчителя і наставника професора А.О.Копилова) на його перетворення в один з кращих гуманітарних навчальних закладів України. У зв'язку з чим першорядну увагу приділив нарощуванню науково-педагогічного потенціалу, відкриттю нових спеціальностей, утворенню кафедр й факультетів, збільшенню ліцензійного обсягу підготовки фахівців. Так, у структурі інституту соціальної реабілітації та розвитку дитини розпочав роботу соціально-педагогічний факультет. Філологічний факультет реструктуризовано на окремі факультети іноземної й української філології. На перспективу мав працювати утворений факультет післядипломної освіти, якісно поліпшено роботу факультету довузівської підготовки. У м.Шепетівці відкривається навчально-консультаційний центр, який дозволяв отримати на заочній формі навчання вищу освіту жителям північних районів Хмельницької області. На історичному факультеті почали діяти кафедра філософських дисциплін, а також новостворена кафедра політології й соціології; до складу факультету фізичної культури включено кафедру фізичного виховання, а фізико-математичного факультету – кафедри економічної теорії, економіки підприємства. В цілому ж з 2001 по 2006 р. число кафедр зросло з 28 до 39. Відповідно помітно збільшилася кількість науково-педагогічних працівників: з 266 у 2001 р. до 501 осіб у 2006 р., серед них докторів наук, професорів з 27 до 44 осіб, а кандидатів наук, доцентів з 170 до 222 осіб. Чисельність адміністративно-господарських та навчально-допоміжних працівників зросла з 366 осіб до 559²⁰.

Першорядна увага приділяється примноженню кращих традицій колективу, утвердженню в ньому атмосфери взаємоповаги й доброзичливості, культивування почуття шаноби до ветеранів вузу та світлої пам'яті уже покійних "сіячів доброго й вічного". Відновленню й збереженню золотого ланцюга єдності поколінь викладачів слугує реалізація благородного задуму ректора видати багатотомне видання "Кам'янець-Подільський державний університет в особах". У 2003 р. вийшов з друку його перший том, присвячений висвітленню біографій осіб, котрі пропрацювали у вузі понад 30 років, почесних професорів і членів колективу, меценатів і знаних випускників. У 2005 р. побачив світ другий том, в якому вміщено нариси про ветеранів, котрі віддали університету понад 20 років свого творчого життя. З ініціативи Олександра Михайловича у фойє головного корпусу університету було відкрито також "Галерею слави", в якій вміщено порт-

рети найвідоміших випускників. У 2006 р. було запроваджено відзнаки “За вагомий внесок у розвиток освіти і науки в Кам’янець-Подільському державному університеті”, “Ветеран праці” та “Почесний професор К-ПДУ”.

Позитивною стороною розвитку вузу став процес збільшення числа спеціальностей і спеціалізацій (у 2006 р. їх налічувалося вже 64). Наприклад, у 2002 р. відкрилися спеціальності “Дошкільне виховання” й “Географія”; на заочному відділенні історичного факультету запроваджено спеціалізацію “Правознавство”. Вперше було проведено набори студентів на непедagogічні спеціальності: “Економічна теорія”, “Економіка підприємства”, “Психологія праці й управління”. У наступному році було ліцензовано такі спеціальності як “Політологія”, “Екологія”, “Фізична реабілітація”; введено нові спеціалізації: “Польська мова”, “Методика виховної роботи” тощо. Водночас підвищена увага стала приділятися вдосконаленню навчального процесу, зростанню якісного рівня кадрового складу науково-педагогічних працівників, створенню оптимальних умов для наукової діяльності, поліпшенню комплектування бібліотечного фонду, зміцненню матеріально-технічної бази тощо. Так, позитивні зрушення відбувалися в інформатизації навчання (у 2006 р. кількість комп’ютерів складала понад 350 одиниць), на факультетах обладнувалися комп’ютерні класи, було організовано інформаційно-комп’ютерний центр. Розширилися виробничі потужності видавничого відділу. Майже на 70 тис. примірників поповнилась наукова бібліотека. Утвердилася стійка тенденція зростання з року в рік кількості наукових праць опублікованих викладачами й співробітниками (лише у 2006 р. вийшла з друку 2251 робота, у т.ч. 29 монографій, 106 підручників і навчальних посібників). Щорічно проводилися десятки міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій, круглих столів, читань тощо. Помітними стали успіхи студентів університету у спортивному житті краю та України в цілому. Зокрема, І.Гешко ставав дворазовим призером чемпіонатів світу з легкої атлетики, Г.Білодід – чемпіоном Європи з дзюдо, 5 спортсменів здобули ліцензії на XXVIII Олімпійські ігри у Греції (2004 р.), на яких Ірина Мерлені виборола золоту медаль²¹.

Дякуючи наполегливості Олександра Михайловича, помітно зросли навчальні площі (на 7 тис. м²). Міська рада ухвалила передачу вузу трьох будівель, які після переобладнання почали використовуватися у навчально-виховному процесі. У 2002–2006 рр. проводиться низка ремонтних робіт у навчальних корпусах й гуртожитках, газифіковано навчальний корпус №9, умебльовуються навчальні корпуси №№3, 9 і 10 й приміщення, орен-

довані у ЗОШ №1 та ін. Було відремонтовано й оснащено на сучасному рівні студентську їдальню²².

Активно проводився курс на міжнародне співробітництво, насамперед з вузами Росії, Польщі, Німеччини й Франції. Підтримувалися зв'язки з 53 організаціями й установами з 15 країн світу.

Зусилля ректора й колективу принесли вагомі успіхи. Перевірка експертної комісії Державної інспекції навчальних закладів Міністерства освіти й науки у травні 2002 р. роботи педуніверситету встановила, що якість підготовки спеціалістів відповідає критеріям і вимогам ВНЗ IV рівня акредитації. А 17 березня 2003 р. указом Президента було відновлено історичну справедливість – університет отримав статус класичного. Ця подія безперечно стала однією із найважливіших в його історії. У 2003 і 2005 рр. вуз ставав лауреатом рейтингу “Кращі підприємства України” у номінації “Вища освіта”; 2003–2004 н.р. – Всеукраїнського рейтингу вищих закладів освіти “Софія Київська” у номінації кращих гуманітарних й педагогічних вузів. Було отримано й перші міжнародні відзнаки – “Нагороду тисячоліття” за заслуги перед людством (липень 2003 р.) та “Лаври слави” (січень 2004 р.), присуджених Європейською Діловою Асамблеєю (м.Оксфорд, Англія). У березні 2004 р. Атестаційна колегія МОН України з питань наукової та науково-технічної діяльності включила університет до найвищої (першої) групи. Належним чином оцінюється й плідна праця Олександра Михайловича: нагороджується орденом “Святий князь Володимир” IV ступеня, срібною медаллю “Незалежність України”, Почесною відзнакою “Свята Софія”. У червні 2004 р. отримує найвищу фахову нагороду – почесне звання “Заслуженого працівника освіти України”, 2005 р. – золоту медаль “За заслуги в освіті”, а 2006 р. – срібну медаль “За патріотизм” II ступеня²³.

Проте, ні гарні слова про здобутки університету, ні особисті нагороди не навіювали солодкого дурману самозакоханості й самозаспокоєння. Він тверезо оцінював результати особистих зусиль й праці колективу, бачив упущені можливості і прагнув надолужити прогаяне, намагався вчасно виявляти й виправляти зроблені прорахунки і помилки. Адже у здоровому скептицизмі до похвал, самокритичності, максимальній вимогливості до себе, увазі й повазі до інших, щирості спілкування – запорука збереження імунітету від вірусу зарозумілості, збагачення наявних чеснот, самовдосконалення як вченого, педагога, керівника.

Роки ректоратування не стали, як можна було очікувати через брак часу, періодом наукового застою. Навпаки, використовуючи кожен вільну годи-

ну, Олександр Михайлович інтенсивно розробляв тему докторської дисертації “Українські університети у 1917–1921 рр.” й працював над монографічним дослідженням “Формування та функціонування національної університетської освіти в Україні у 1917–1920 рр.” Всього ж за 2002–2006 р. світ побачило понад 150 наукових праць, включаючи 13 монографій і посібників, підготовлених індивідуально і у співавторстві: “Кам’янець-Подільський державний університет: Історичний нарис”, “Минуле і сучасне Кам’яця-Подільського”, “Новітня аграрна історія України” й ін. Найвагомішими з-поміж них стали монографія “Історія Кам’янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.)” (2006 р.; 58,3 др. арк.) та посібник “Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі” (2005 р.; 28,8 др. арк.). Враховуючи творчі здобутки, його обрали до Національної ради України з історичного краєзнавства та міжвідомчої координаційної ради з питань краєзнавства при Президії НАН України. Плідним виявилось керівництво науковою роботою аспірантів: С.В.Олійник та О.Б.Комарницький захистили у 2004–2005 рр. кандидатські дисертації, а чотири інші аспіранти успішно працювали над ними. Почалося формування його наукової школи. Як і раніше, продовжував брати саму активну участь у НДРС, тому кожного року успішно захищалося по 4–5 дипломних і магістерських робіт, подаючи і в цьому відношенні гарний приклад іншим викладачам університету. Невипадково весною 2006 р. отримує вчене звання професора кафедри історії України²⁴.

Зрозуміло, що не нормована робота на посадах декана й ректора, наукові студії майже не залишали вільного часу, який можна було б сповна присвятити сім’ї. Не є великою таємницею і той факт, що часто така зайнятість чоловіка породжує чимало явних і прихованих драм. На щастя Олександра Михайловича, його дружина Ольга Йосипівна належить до сузір’я жінок-подвижниць, спроможних пожертвувати багато чим в ім’я кохання і сім’ї. Ніжно любима, вона з великим розумінням ставилась і ставиться до зайнятості, звалюючи на тендітні плечі тягар щоденних сімейних турбот. Саме її невидима для постороннього ока всестороння підтримка слугувала і слугує надійною підвалиною успішної роботи чоловіка. Усвідомлюючи це, Олександр Михайлович звів у добрий культ свою сім’ю і щирі стосунки у ній. Все це і стало складовою їхнього щастя, нелегкого, але зате не фальшивого. Доньки стали дорослими. Олеся стала викладачем факультету іноземної філології, захистила кандидатську дисертацію. Вийшовши заміж, вона народила у 2003 р. сина, котрого назвали Олек-

сандром і якого дідусь безмежно любить. Оксана навчалася в інституті соціальної реабілітації й розвитку дитини. Однак, життя кожної людини складається не лише із радісних подій, але й гіркоти втрат. Чи не найбільшу з них Олександр Завальнюк пережив у 2002 р., коли після важкої хвороби помер батько Михайло Опанасович, який назавжди залишився у його свідомості ідеалом порядної і відповідальної Людини. Теплом синівської любові обігрівав душу старенької матері Ольги Пилипівної; з великою увагою й шанобою ставився й до батьків дружини – Леонтії Петрівни та Йосипа Васильовича²⁵.

На початку 2007 р. колектив, оцінюючи самовіддану працю Олександра Михайловича, одногослосно переобрав його на посаду ректора, засвідчуючи таким чином повну підтримку курсу на перетворення університету в один з кращих гуманітарних вузів. Як і в попередній каденції, він основну увагу слушно приділяв нарощуванню науково-педагогічного потенціалу, утворенню нових кафедр і факультетів, утвердженню демократичних засад функціонування підрозділів, формуванню атмосфери культу науки й поваги до особистості. На осінь 2011 р. успішно діяли 10 факультетів й 52 кафедри. Студенти у 2010–2011 н. р. отримували фах за 28 напрямками й 34 спеціальностями. Якісні зміни продовжували відбуватися у професорсько-викладацькому складі колективу, чисельність якого зросла до 768 осіб у 2011 р. У цьому ж році у вузі працювало вже 62 доктори наук й професори та понад 300 кандидатів наук і доцентів²⁶.

Передбачаючи, що в українських реаліях середини й другої половини першої декади XXI ст. загострюватиметься конкурентна боротьба за кожного майбутнього студента, Олександр Михайлович постійно спрямовував ректорат, Вчену раду, деканати й кафедри на якісне поліпшення фахової репутації випускників університету. Докладаються максимальні зусилля для створення оптимальних умов для заняття науковою роботою професорсько-викладацького складу вузу, зокрема функціонування докторантури, аспірантури і магістратури. 2009 р. на історичному факультеті започатковується діяльність спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності “Історія України”. Чимало було зроблено для вдосконалення навчального процесу й поліпшення його науково-методичного забезпечення, зростання комп’ютерного парку (з понад 350 до 1035 машин) й збагачення бібліотечного фонду (кількість примірників зросла з 900,7 тис. у 2006 р. до 1 млн. 120 тис. у 2011 р.). Крім того, навчальні площі зросли з 71,6 тис. м² до 154,2 тис.м², а площа гуртожитків з 26,8 тис. до 42,3 тис. м²²⁷.

Зроблені зусилля принесли на осінь 2011 р. вагомі здобутки у найважливіших сферах функціонування університету. Утвердилася стійка тенденція зростання числа захистів докторських й кандидатських дисертацій (у 2007–2011 рр. захищено відповідно 12 і 127 дисертацій). У 2006–2010 рр. було проведено 112 наукових конференцій, з них понад 50 міжнародних, опубліковано бл. 10,2 тис. наукових праць, з них 115 монографій та 503 підручники і навчальні посібники, кількість фахових видань зросла до 12. Університет увійшов до Євразійської та Інтернаціональної асоціації університетів, Консорціуму університетів України і Варшавського університету, співпрацює з 86 міжнародними організаціями і фондами 17 країн світу²⁸. Не менш вагомими виявилися й здобутки студентів, чисельність яких упродовж цього часу щорічно складала понад 8 тис. осіб. Зокрема, ними було опубліковано понад 2,2 тис. наукових праць. Близько 50 осіб посіли призові місця на наукових всеукраїнських олімпіадах і конкурсах, бл. 100 співаків, музикантів і майстрів пензля вибороли призові місця на різноманітних конкурсах, а спортсмени здобули близько 500 медалей, у т.ч. понад 200 золотих. Очевидні успіхи дозволили вузу домогтися на початку 2008 р. відновлення історичної справедливості – статусу національного. У серпні цього ж року він отримав ім'я свого першого ректора, видатного сина українського народу Івана Огієнка.

Попри велику зайнятість, ректор слугує прикладом самовідданого наукового пошуку, продовжуючи старанно вивчати функціонування української університетської освіти у 1917–1921 рр. Упродовж 2007–2011 рр. опублікував 158 праць, у т.ч. 30 монографій, книг-нарисів, навчальних посібників і брошур. Своє концептуальне завершення розробка цієї актуальної наукової проблеми знайшла у фундаментальній монографії “Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.)” (37,5 др. арк.), опублікованій 2011 р. Написана на основі величезної джерельної бази (використано понад 10 тис. документів з понад 560 архівних справ, понад 600 газетних матеріалів і кількох десятків мемуарів), вона слугує переконливим аргументом на користь важливого теоретичного положення сформульованого автором, а саме: модерна національна вища освіта України з'явилася у добу національно-демократичної революції 1917–1921 рр. і вона органічно вписувалася у параметри тогочасної європейської університетської освіти. Вчений не тільки з'ясував чинники, які сприяли її появі, нормативно-правову базу функціонування університетів, їхній кадровий потенціал і студентський контингент, але й висвітлив роль університетів у національному державотворенні, цер-

ковному і культурно-освітньому відродженні України. Автор зробив украй актуальний для нашого сьогодення висновок, що лише патріотично налаштована влада в умовах глибокої економічної кризи і низьких суспільних стандартів спроможна успішно розв'язувати нагальні завдання творення національної вищої освіти. Ця монографія й стала докторською дисертацією, що була блискуче захищена 28 жовтня 2011 р.

Плідно працює Олександр Михайлович і в інших сферах науково-дослідної діяльності. Так, під його керівництвом 6 аспірантів захистили кандидатські дисертації. Завершилося формування його наукової школи “Проблеми історії України кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст.”. Особисто редагує такі видання, як “Освіта, наука і культура на Поділлі” (вийшло 16 томів), “Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Збірник за підсумками наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів” (світ побачив 31 том). Член редколегії 4-х наукових фахових видань. Бере активну участь у громадській діяльності. Так, є членом Національної спілки краєзнавців України і Національної спілки журналістів України, Національної ради з питань краєзнавства, головою осередку Українського історичного товариства ім. М.С.Грушевського. З 2010 р. успішно виконує обов’язки депутата обласної ради. Плідна праця ректора належним чином поцінована у суспільстві – має понад 20 державних і рейтингових нагород, серед яких і орден “За заслуги” III ступеня. З останніх особливо дорогою для нього є Зірка “Патріот України” Міжнародного проекту “Україна і українці – цвіт нації і гордість України” (2011 р.).

Своє 60-річчя Олександр Михайлович Завальнюк зустрічає у пору розквіту творчих сил. Побажаємо йому здоров’я, щастя, удачі й насаги та сил у реалізації планів і задумів, спрямованих на перетворення університету в один з найкращих в Україні. Любов до Вітчизни, вимірюється не кількістю висловлених про неї щирих слів (хоча й вони важливі), а щоденною “чорною”, часто прихованою від людського ока, самовідданою й безкорисною працею на благо її процвітання, на благо конкретних людей, котрі працюють поруч. Прикладом цього слугують його життя й діяльність.

Примітки:

1. Степанков, В. С. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка / В. С. Степанков, О. Б. Комарніцький // З любов’ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності О.М.Завальнюка / [укл. О. Б. Комарніцький]. – Кам’янець-Подільський : Абетка-Нова”, 2006. – С. 8.

2. Там само. – С. 9.
3. Степанков, В. С. Олександр Михайлович Завальнюк / В. С. Степанков, О. Б. Комарницький // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 2. – С. 149.
4. Рибак, І. В. Мій однокурсник / І. В. Рибак // З любов'ю до України... – С. 168.
5. Михальський, А. В. Портрет особистості нашого ректора / А. В. Михальський, Ю. В. Сербалюк, В. І. Співак // З любов'ю до України... – С. 154-156; Федорчук, В. М. Лідер ХХІ століття – екзистенційно-акмеологічний аналіз / В. М. Федорчук // З любов'ю до України... – С. 189-193.
6. Степанков, В. С. Життєвий і творчий шлях... – С. 11.
7. Там само. – С. 12.
8. Філінюк, А. Г. Вдивляючись у перспективу / А. Г. Філінюк // З любов'ю до України... – С. 197-198.
9. Степанков, В. С. Олександр Михайлович Завальнюк. – С. 151.
10. Там само. – С. 152.
11. Кузь, В. Г. Слово про сердечного друга / В. Г. Кузь // З любов'ю до України... – С. 150.
12. Баженов, Л. В. Педагог, учений, ректор (нотатки про співпрацю з О.М.Завальнюком) / Л. В. Баженов // З любов'ю до України... – С. 130.
13. Степанков, В. Життєвий і творчий шлях... – С. 14-15.
14. Там само. – С. 16.
15. Мігіна, О. П. Людина невтомної вдачі / О. П. Мігіна // З любов'ю до України... – С. 157.
16. Там само. – С. 157-158.
17. Степанков, В. С. Олександр Михайлович Завальнюк. – С. 157-158.
18. Там само. – С. 158.
19. Там само. – С. 159.
20. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання (2002–2006 рр.) / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2006. – С. 25; Завальнюк, О. М. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – С. 10, 16, 21.
21. Завальнюк, О. М. До історії... – С. 67, 72; Степанков, В. С. Життєвий і творчий шлях... – С. 24-26.
22. Степанков, В. С. Життєвий і творчий шлях... – С. 26-27.
23. Там само. – С. 27-28.

24. Там само. – С. 30-31.
25. Там само. – С. 31-32.
26. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2011 рр.): іст. нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 83.
27. Завальнюк, О. М. До історії... – С. 51, 54, 72.
28. Там само. – С. 58, 61, 64, 67.

Резюме

В статтє говоритя о жизни, организационно-управленческой и научной работе ректора Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огненка, известного украинского историка, педагога, общественного деятеля, краеведа, академика Академии наук высшего образования Украины, доктора исторических наук, профессора Александра Михайловича Завальнюка.

Ключевые слова: деятельность, ученый, ректор, декан, факультет, университет.

Одержано 7 листопада 2011 року

УДК 94(477)(092)

О.М.Завальнюк

Едуард Михайлович Мельник – педагог, наставник студентської молоді, дослідник освітніх процесів доби Української революції

У статті розповідається про життя та науково-педагогічну діяльність доцента кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Е.М.Мельника.

Ключові слова: вчений, наука, університет.

Формування сучасних рис української інтелігенції найбільше відбувається в університетському середовищі, де зосереджені відомі науково-педагогічні кадри, діють наукові школи, підтримуються і розвиваються